

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Вже майже чверть століття в Україні здійснюються економічні перетворення, спрямовані на ринкову трансформацію всіх сфер господарського життя. На привеликий жаль вони не давали очікуваних позитивних результатів раніше, а в теперішній ситуації, викликаній втратою Криму і війною на сході країни, привели до повного паралічу всього господарського механізму. Майже всі роки незалежності в Україні сповідували неолібералізм, що сприймався як панацея від усіх економічних проблем, успадкованих Україною від радянської економічної системи та нових викликів, що поставила перед молодого державою світова економічна криза 2008-2009 рр.

Неолібералізм – напрям в економічній теорії, що базується на неокласичній методології і захищає принципи саморегулювання економіки, вільної конкуренції та економічної свободи. Ринок розглядається як ефективна система, що якнайбільше сприяє економічному зростанню і забезпечує пріоритетне становище суб'єктів економічної діяльності. Роль держави неолібералізм обмежує організацією та охороною побудованої на класичних засадах економіки. Держава має забезпечувати умови для конкуренції і здійснювати контроль там, де конкуренції бракує. У соціальній сфері роль держави визначається способом перерозподілу суспільних доходів, що ставиться в залежність від успіхів економіки і сприяє її розвитку.

Проте, не зважаючи на певні переваги неоліберального підходу щодо розбудови економіки, неолібералізм призвів до гальмування економічного зростання в масштабах всього світу. Якщо в 60-ті роки минулого століття в середньому світове зростання складало 3,5%, то в складні 70-ті роки воно знизилося до 2,4%. У 80-ті середній показник зростання світової економіки за десятиліття склав 1,4%, в 90-ті роки — 1,1. У 2000 роки темпи світового зростання до початку кризи трималися на скромному рівні 1%. Деякі дані показують, що з 1980 року країни, що розвиваються, відправили в розвинені країни близько 4,6 трлн. доларів, що в 50 разів перевищує обсяг коштів, витрачених в рамках плану Маршалла на відбудову повоєнної Європи. Тобто, така політика спричинила поглиблення майнового розшарування. Так, якщо на початку 1970 років середня заробітна платня топ-менеджера була в 30 разів більшою за зарплатню робітника, то до 2000 року розрив між ними сягнув 500 разів. Наприклад, у Великобританії з 1982 року 1% найбагатших людей подвоїли свою частку в національному доході країни з 6,5% до 13%. Незвичну концентрацію багатства можна спостерігати і в Мексиці, яка після неоліберальних експериментів отримала напівзруйновану та приватизовану іноземним капіталом економіку. Так, в 2005 році Мексика зайняла 9-е місце за кількістю мільярдів, випередивши Саудівську Аравію. Аналогічними успіхами може похвалитися також Україна, Росія та більшість країн СНД, які стали на шлях неолібералізації під проводом західних консультантів та МВФ.

За структурою економіка України на початку 1990-х рр. була більш подібною на Францію чи Німеччину, аніж на країни третього світу. Країна була на досить високому місці за таким показником, як індекс людського розвитку. Та вже перша хвиля неоліберальної інтеграції України у світовий ринок привела до небаченого економічного спаду й зубожіння населення, а також до різкої зміни структури економіки, перетворивши її з наукоємної і машинобудівної до переважно сировинної. Переорієнтація сільського господарства на вирощування соняшника та ріпака на експорт призвела до виснаження землі і падіння врожайності цієї культури. Різко впало виробництво добрив. Відбулася переорієнтація на експорт синтетичного аміаку.

Сьогодні, коли бідність досягає масштабів, за яких її вже неможливо приховати або пояснити пристойними причинами, коли економіці країни загрожує дефолт, уряд зобов'язаний

вживати адекватних заходів, бо саме він відповідає за стабільність економічного розвитку та створення умов для зростання добробуту населення. І тепер замість перерозподілу власності, що передбачає обрана Україною модель розвитку, уряд змушений вдаватися до крайніх заходів – перерозподілу бюджетних коштів, експропріації коштів місцевих бюджетів, використовуючи ці заходи як псевдорятівні інструменти для управління економікою та відтягування її краху.

Характер процесів та домінуючих тенденцій, що мали місце всі ці роки, не дають підстав для більш оптимістичних оцінок як нинішнього стану української економіки та соціальної сфери, так і прогнозів щодо перспектив їх розвитку як в найближчому, так і більш віддаленому майбутньому. Це змушує звертатися до оцінок і аналізу вихідних, фундаментальних принципів та теоретичних засад, на яких здійснюються економічні реформи.

Стан та домінуючі тенденції в розвитку економічної науки глибоко і всебічно досліджуються в працях багатьох відомих зарубіжних та вітчизняних економістів. Ця проблематика знаходить відображення в публікаціях М. Блауга, А. Гальчинського, В. Геєця, Р. Гейлбронера, Дж. Гелбрейта, А. Гриценка, О. Гоша, В. Леонтьєва, М. Павлишенка, Ю. Пахомова, Дж. Стігліца, В. Тарасевича, В. Черняка, А. Чухна, О. Соскіна, О. Толкачова та інших вчених. Причому, в останнім часом все більше уваги звертається на дослідження взаємозв'язку кризи економічної теорії з кризою економіки та тупиковим характером економічної політики.

Розмаїття теоретико-ідеологічних доктрин дозволяє всебічно і більш глибоко та критично, ніж за умов монополії однієї концепції, досліджувати реальні соціально-економічні процеси, розкривати їх найбільш глибинні сутнісні характеристики. Разом з тим, це розмаїття несе з собою і надзвичайно серйозні ризики та загрози для суспільства. Ці загрози перетворюються у непривабливу і навіть жорстоку реальність тоді, коли в якості теоретичної основи економічної політики усвідомлено чи неусвідомлено обирається або в принципі хибна, або така, що не відповідає реаліям часу економічна концепція. Зараз ця проблема набула особливої гостроти та актуальності. На ідеологічному рівні, як зазначає В.К.Черняк, наш шлях пролягає від утопії до утопії: від утопії комунізму до утопії ринку. Відомі американські дослідники вказують, що міф про те, що ринок вирішить усі проблеми, розростався одночасно з відвертим нехтуванням усього соціального, бо воно, мовляв, соціалістичне, отже належить минулому, а минуле пора забувати.

В умовах застосування концепції ринкового лібералізму до трансформаційної економіки та концепції «модернізації навздогін» ринок сам по собі не здатний бачити «невидимі цілі» організованої складності сучасної економіки та технологій, необхідні для формування конкурентоспроможних вітчизняних економічних агентів. Перспективи «модернізації навздогін» трансформаційних економік ускладнюються тим, що в розвинутих капіталістичних країнах на перший план у формуванні економічної динаміки вже вийшли не «вільний ринок», не конкуренція, не ефективність, а конкурентоспроможність та співконкуренція (між своїми) - якість, що формує новий інститут ринку. З точки зору зовнішнього виміру конкурентоздатності держави, для зміни парадигми «модернізації навздогін» у країні повинен виникнути режим економічної самоорганізації. Режим економічної самоорганізації встановиться тільки тоді, коли запрацюють базові інститути ринкового механізму. На його основі зможе запрацювати пенрвинний порядок самоорганізації, наприклад, за визначенням О.Соскіна, модель народного капіталізму. Народний капіталізм необхідний, зокрема, для встановлення системи природних цін – бази внутрішніх цін. Для цього потрібно, щоб співпали очікування економічних агентів, суспільства та влади, заявила про себе вимогливість громадян і до бізнесу, і до себе, і до уряду, і до публічного управління загалом. Необхідно виробити консенсус суспільства, бізнесу та уряду щодо цілей економічного розвитку і змісту економічних та соціальних реформ та в цілому до вибору змісту моделі модернізації країни.

Для успіху транзитивної економіки України необхідна усвідомлена суспільством концепція конкурентоспроможності держави-країни-суспільства. У ній потрібно діалектично узгодити та розвинути концепції конкуренції, ефективності факторів виробництва, ефективності держави.